

Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve 'Pozitif Ayrımcılık'

Duru ŞAHYAR AKDEMİR
Öğrenci, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
dsahyar@hotmail.com

Öz

Ayrımcılık olgusu çok yönlü incelenmesi gereken çok boyutlu bir sorundur. Ayrımcılık, kişilerin kişisel bir takım özelliklerinden kaynaklanabildiği için psikolojik, toplumsal ve gruplararası ilişkiler etrafında şekillenebildiği için sosyolojik, hukuktaki eşitlik ilkesini zedelediği için hukuki, siyasi kararlar ve ülkedeki düzenlemelerden kaynaklandığında ya da düzenlemeler ve kararlar yoluyla önlenemediğinde siyasi bir sorun olarak karşımıza çıkar. Diğer taraftan ayrımcılık insan hakkı ihlalidir ve temel bir insan hakları sorunudur. Bu çalışmada ayrımcılık sorunun çok boyutlu bir sorun olduğu ancak ayrımcılıkla mücadele edilirken sorunun insan hakları boyutunun ihmal edildiği ileri sürülmektedir. Bu çerçevede - 'fiili eşitliğin sağlanması aracı' ve 'farklı grupların eşit temsil edilmesine dayanan bir siyaset biçimi' olarak - pozitif ayrımcılık uygulamalarının sorunun insan hakları boyutu gözden kaçırıldığı takdirde ayrımcılıkla mücadelede başarılı olmasının mümkün olmadığı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Ayrımcılık, Pozitif Ayrımcılık, Kimlik, İnsan Haklarının Etik Eğitimi.

The Human Rights Dimension of Discrimination and 'Positive Discrimination'

Abstract

Discrimination fact is a multidimensional problem that needs to be examined in detail. Discrimination is a psychological problem because it can be caused by personal features. It is also a sociological problem because it can be affected by social and intergroup relations. By the way it is a legal problem because it undermines the principle of equality in the law. When political decisions and regulations in the country cause discrimination or when discrimination cannot be prevented by regulations and decisions the discrimination problem emerges as a political problem. On other hand, discrimination is a 'human rights' violation and a fundamental human rights issue. In this essay, it is suggested that while combatting discrimination the human rights dimension is usually ignored. In this framework, it is argued that the application of positive discrimination would not possible to be successful if the human rights dimension of the problem is ignored.

Keywords: Human Rights, Discrimination, Positive Discrimination, Identity, Ethical Education of Human Rights.

Giriş

İnsan diğer canlılarla ortaklaşa taşıdığı özelliklere ek olarak bir takım özelliklere sahip, değerli bir varlıktır. Bu düşünce, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB)'nin 1. Maddesinde "Her insan özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdanla donatılmış olup birbirine karşı kardeşlik anlayışıyla davranır" şeklinde ifade edilmiştir. Bildirinin 2. Maddesi " Herkes; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ya da benzeri bir başka statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin bu Bildirgede öne sürülen tüm hak ve özgürlüklere sahiptir..." olarak devam etmektedir.¹ Bu iki maddede anlatılmak istenen; insanların ırk, renk, cinsiyet gibi farklı görüntüleri olmasına rağmen onların 'insanlık ailesinin üyeleri olarak' akıl ve vicdan sahibi olmak gibi iki ortak özelliğe sahip oldukları, bu sebeple de doğuştan özgür ve eşit olduklarıdır. Ortak bir ailenin üyeleri olarak da insanlardan birbirlerine kardeşçe davranmaları beklenmektedir.

Bu çerçevede kardeşçe davranmak: kişilerin özgürlüklerine, güvenliklerine yaşama haklarına saygı göstermektir; köle ticareti yapmamaktır; işkence yapmamak; zalimce, insanlık dışı davranmamaktır; yasalar önünde herkesi eşit tutmaktır; herkesin düşüncesine saygı göstermektir, insanların eğitim hakkını korumak, sağlık hizmetlerine erişimini sağlamaktır... Ancak bugün birçok kişinin önceki cümlede kardeşçe davranmak olarak sıraladığımız; uluslararası, ulusal belgelerde, yasalarda, anayasalarda sıralanan insan haklarına diğer herkesle eşit olarak erişemediğini gözlemlemekteyiz. Bunun en önemli sebeplerinden biri de 'ayrımcılık'tır. Ayırımcılık en basit ifadeyle kişilerin cinsiyet, dil, din, renk, ırk ya da etnik köken gibi nedenlerle farklı muameleye tabi tutulması olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda kişiler işe alınmada, sağlık hizmetlerinden faydalanmada, eğitim görmede ve daha birçok kamu hizmetinden faydalanmada ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler.

Bir yerde ayrımcılıktan söz edilebilmesi için öncelikle ayrımcılığa söz konusu olan şeylerin başlangıç durumunda aynı değere sahip oldukları kabul edilmektedir.² Bu çerçevede aynı değere sahip olan şeylerden birinin diğerine göre farklı bir muameleye maruz kalması ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan farklı değere sahip şeylerin farklı muamele görmesi ayrımcılık olarak değerlendirilemez.³ Bu bakımdan ayrımcılık, farklı olanlara aynı davranmak ya da aynı olanlara farklı davranmak sonucunda oluşan adaletsizlik halidir. Aynı olanlara aynı farklı olanlara farklı muamele edilmesi gerekliliği Aristoteles'in dağıtıcı ve denkleştirici adalet ayırımında da konu edilmektedir. Adalet kavramının iki ayrı yönden

¹ The Universal Declaration of Human Rights, erişim tarihi 08.09.2014, <http://www.un.org/en/documents/udhr/>.

² Harun Tepe, "Etik Bir Sorun Olarak Ayrımcılık", *Felsefelogos Dergisi* 29, (2006): 32.

³ Ibid., s. 32.

değerlendirilmesi gerektiğini belirten Aristoteles, dağıtıcı ve denkleştirici adalet ayrımı yapmaktadır. "Dağıtıcı adalet şeref ve malların paylaşılmasında herkesin yeteneğine ve toplum içindeki durumuna göre kendine düşeni başka bir ifade ile payına düşeni almasını öngörür... Denkleştirici veya düzenleyici adalet ise Aristoteles'e göre hukuki ilişkide taraf olanların eşit muamele görmesini gerektirir. Bu uygulamada kişisel ve sübjektif durumların nazara alınmaması lüzumludur..."⁴ Gözleri kapalı bir şekilde adalet dağıtan Themis, bu bağlamda denkleştirici adaleti simgelemektedir.⁵ O halde adaletli davranmak için, haksızlık yapmamak için farkları algılayan ve bu farkları eşitlemeye çalışan bir bakış açısı kazanmamız gerekmektedir. Pozitif ayrımcılık ilkeleri, kotalar, pozitif/olumlu eylem denilen düzenlemeler de bu düşünce temel alınarak ortaya çıkmıştır.⁶

Pozitif ayrımcılık, toplumda ayrımcılığa uğrayan ve bu sebeple bir takım haklara erişemeyen ya da kısıtlı erişen grupların lehine geliştirilen politika, strateji, yöntem ve uygulamaların bütününe verilen isimdir.⁷ Pozitif ayrımcılık birçok kişi tarafından desteklendiği gibi birçok kişi tarafından da eleştirilmektedir. Pozitif ayrımcılık savunucuları en temelde adı geçen uygulamaların adaleti sağlamak için gerekli olduğuna, eşitsizliklerle mücadelede zorunlu bir araç olduğuna ve pozitif ayrımcılık uygulamalarıyla sağlanacak çeşitliliğin toplumların ilerlemesine yapacağı katkılara vurgu yapmaktadırlar. Diğer taraftan pozitif ayrımcılık uygulamalarını eleştirenler ise bu uygulamaların insan haklarının da temelini oluşturan 'eşitlik' ilkesine aykırı olduğunu ve uygulamaların yanlış kişilere fayda sağlayarak hedeflediği sonuçlara erişemediğini ifade etmektedirler.

Bu çalışmanın temel iddiası ise ayrımcılığın bir insan hakkı ihlali olduğu ve bu nedenle de insan hakları boyutu ihmal edilerek üretilen pozitif ayrımcılık uygulamalarının, politikalarının ayrımcılıkla mücadelede tek başına etkin bir araç olamayacağıdır. Zira pozitif ayrımcılık uygulamalarıyla toplumsal yaşama katılmaları ve insan haklarına erişimi sağlanan ayrımcılık mağduru gruplar için bu durumun sürdürülebilirliği ancak ayrımcılık yapan kişilerin ayrımcılık yapmaya son vermeleri ile mümkündür.

⁴ Adnan Güriz (ed.), *Adalet Kavramı* (2. bs., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2001), s. 8.

⁵ Bihterin Dinçkol, "Kadın Erkek Eşitliği için Pozitif Ayrımcılık" *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, 2005: 104.

⁶ Serpil Üşür, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi 'Türk Kadını Ve Fırsat Eşitliği' Paneli, 2003: 15, erişim tarihi 23.10.2014, <http://sam.baskent.edu.tr/paneller.php>.

⁷ Kasım Akbaş ve İlker Gökhan Şen, "Türkiye'de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Fakültesi 20. Yıl Özel Sayısı*, 2013: 167.

'İnsan' Kimliğimiz ve Ayrımcılık

Kimlik sözcüğünün yabancı dillerdeki karşılığı olan Identity-Identite-Identitaet sözcüklerinin anlamı 'aynılık – benzerlik'tir. Ancak kimlik kelimesi bugün aynılıktan ziyade farklılık vurgulayan bir kavram haline gelmiştir.⁸ Bugün insanlar kendilerinden farklı kimliklere sahip oldukları için kimi grupları dışlamakta, onları ayrımcı muamelelere tabi tutmakta ve hatta onlara şiddet uygulamaktadırlar. Bu çerçevede kimlik kavramı Kılıçbay'ın da ifade ettiği gibi aynılık ve farklılık kısılcında bir soruna dönüşmüştür.⁹ Sorunun temelinde ise kimliğin iki temel bileşeni bulunmaktadır. Bu bileşenlerin ilki tanımlama ve tanınma ikincisi ise aidiyettir. Bu şekilde ortak niteliklerimizi ya da ayrı niteliklerimizi belirtirken yaptığımız şey kimden ve neyden farklı olduğumuzu da belirtmektir.¹⁰ Kimlik oluşumunda farklılıklar kimliği güvence altına almak için ötekiliğe dönüşmektedir. Ötekileştirmeye birlikte farklı olan hasta olanın, aşağıda olanın ya da kötü olanın temsili haline gelmektedir.¹¹

Ölümcül kimlikler adlı eserinde Maalouf, Saraybosna'da yaşayan bir adamı ele almaktadır.¹² 1980 yılında bu adama kimliğiyle ilgili sorular sorulduğunda kendisinin 'Yugoslav' olduğunu, daha yakın sorular sorulduğunda ise Bosna-Hersek Özerk Cumhuriyetinde yaşadığını ve Müslüman geleneğe sahip bir aileden geldiğini ifade edeceğini söyler. Bundan on iki yıl sonra aynı kişiyle konuşulduğunda ise adamın "Ben Müslümanım!" diyeceğini hatta şeriata uygun bir de sakalı olabileceğini belirtir. Yine aynı kişinin ardından Boşnak olduğunu ekleyeceğini ve kendisine eskiden Yugoslav olduğunun hatırlatılmasından da hoşlanmayacağını ifade etmektedir.¹³ Maalouf, aynı kişiyle bugün karşılaştığımızda önce Boşnak ardından Müslüman olduğunu, düzenli camiye gittiğini ve ülkesinin Avrupa'nın bir parçası olduğunu söyleyeceğini ancak bundan yirmi sene sonra bu kişinin kendisini belki Boşnak belki Avrupalı belki de Balkanlı olarak tanımlayabileceğini ifade etmektedir.¹⁴

Yukarıda aktarılan örnekten de anlaşılacağı gibi hepimiz çeşitli ve potansiyel olarak sınırsız sayıda kimliğe sahibizdir. Hangi kimliğimizi öne çıkaracağımız, hangisini ikinci sıraya alacağımız, hangisini söylemek istemeyeceğimiz ise oldukça farklı etkenlere bağlıdır. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi kişi kimi zaman ulusal kimliğini öne çıkarmaktadır kimi zamansa etnik kimliğini... Hatta kişi kimi zaman kendisine yakıştırılan belli bir kimlikten rahatsız olmakta ve önceleri ikinci sıraya attığı dini kimliğini

⁸ Pulat Tacar, *Kültürel Haklar* (Ankara: Gündoğan, 1996), s. 29.

⁹ Mehmet Ali Kılıçbay, "Kimlikler Okyanusu", *Doğu Batı Dergisi* 23, 2003: 155.

¹⁰ Suavi Aydın, *Kimlik sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği* (Ankara: Öteki Yayınevi, 1998), s. 23.

¹¹ Güliz Uluç, *Medya ve Oryantalizm* (İstanbul: Anahtar, 2009), s. 55.

¹² Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler* (çev. Aysel Bora, İstanbul: Yapı Kredi, 2009), s. 17.

¹³ Ibid., s. 17.

¹⁴ Ibid., s. 17.

ifade ederken ünleyebilmektedir. Ancak hangisini öne alırsak alalım ya da saklayalım kişi tüm bu farklılıkların bir bütünüdür ve tüm bu farklılıkların üzerinde "tüm insan haklarıyla ilgili belge ve çalışmaların temelinde yatan en üst bir kimliğe sahiptir".¹⁵

Bu kimlik tüm insanlarla ortaklaşa sahip olduğumuz kimliğimizdir; 'insan olma' kimliğimizdir. Kişi siyah ya da beyaz olabilir, kadın olabilir, biseksüel olabilir, heteroseksüel olabilir, engelli ya da Çingene olabilir. Bu kişilere ne avantaj ne de dezavantaj sağlayan bir durumdur. Çünkü insan tüm bu "özgül ayrımların" toplamıdır.¹⁶ Bu sebeple insanın sahip olduğu özellikleri kendi doğallıkları içinde ne ise o olarak kabul etmek ve insanı bu özelliklerin bir bütünü olarak görmek gerekmektedir.¹⁷ Ayrımcılık söz konusu olduğunda yapılan şey ise insanların "varoluşlarında ortaya çıkan özgül ayrımlarından bir ya da ikisinin öne çıkarılıp diğer ayrımların ona/onlara bağlı" kılınması ve insanların bu farklılıklar üzerinden farklı muameleye maruz bırakılmalarıdır.¹⁸ Ayrımcılık yapan kişi, karşısındaki kişinin 'insan' kimliğini görememekte onu tek bir niteliğiyle değerlendirmektedir. Bu durumda ayrımcılık "insanın kendisine ve kendisi gibi olanlara ilişkin bilgisindeki eksiklikler"den kaynaklanmaktadır.¹⁹ Kişinin ayrımcılık yapmasının önlenmesi için 'insanın neliğine ilişkin bilgiyle ve ardından insan haklarına ilişkin bilgiyle donatılmış olması gerekmektedir.

İnsanın neliğine ilişkin bilgi insanın ne gibi yapısal olanaklara sahip olduğunun ve bu olanaklarının değerinin bilgisidir. İnsan haklarının temelinde "insanın, cins olarak onun diğer varlıklarla (insan olmayan her şeyle) ilgisi bakımından özel durumu ve bu özel durumundan dolayı kişilerin insanlararası ilişkilerde sahip olduğu bazı haklar, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeri" anlamına gelen 'insanın değeri' bulunmaktadır.²⁰ "İnsana bu özel yeri sağlayan, onun özelliklerinin bütünüdür, onu diğer canlılardan ayıran olanaklardır".²¹

Diğer taraftan insana özgü etkinlikler amaçlı ve işlevlerini yerine getirecek şekilde kişiler tarafından gerçekleştirildiğinde 'insanın değerleri'ni oluşturmaktadırlar. İnsanın değerleri "cins olarak insanın bütün başarılarıdır: bilgi, bilimler, sanatlar, felsefe, teknik, moraller, kültürlerdir".²² Bu başarılar aynı zamanda insanın olanaklarının gerçekleşmesidir. İnsanın olanaklarını gerçekleştirebilmesi için bir takım koşulların sağlanması ve

¹⁵ Harun Tepe, "Kimlik, Kimlikler ve İnsan Hakları", *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*, (ed.) İoanna Kuçuradi & Bülent Paker (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2004), 2. bs., s. 92.

¹⁶ Betül Çotuksöken, *İnsan Hakları Ve Felsefe* (2. bs., İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2012), s. 50.

¹⁷ Ibid., s. 50.

¹⁸ Ibid., s. 50.

¹⁹ Ibid., s. 51.

²⁰ İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, (3. bs., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2003), s. 40.

²¹ İoanna Kuçuradi, *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*, (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2007), s. 2.

²² Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, s. 40.

korunması gerekmektedir. Bu çerçevede insan hakları “insanın kendi değerine uygun bir yaşam sürebilmesi için, insana, kendisinde taşıdığı ve yalnız insanın taşıdığı olanakları –insanı insan yapan olanakları-gerçekleştirebilmesinin koşullarının sağlanmasıyla” ilgilidir.²³ Ayrımcılık, bu koşulların korunamaması ve ihlal edilmesindeki en önemli sebeplerden bir tanesidir.

Ancak ne yazık ki, bugün ayrımcılık sorunu hakkında konuşulduğunda genel olarak bu sorunun yukarıda belirtilen şekilde insan haklarıyla bağlantısı kurulmamakta ve sorun çoğunlukla siyasi ve hukuki boyuta indirgenmektedir. Ayrımcılık sorununun ayrımcılık yasağı ile aynı şey olduğu sanılmakta, ayrımcılığın sadece yasalarla sınırları belirlenen bir hukuk ihlali olduğu düşünülmemekte ve sorunlar genellikle siyasi karar alıcıların iradesi dâhilinde çözülmeye çalışılmaktadır. Ayrımcılık sorunun hukuktaki şekli eşitlik nedeniyle ortaya çıktığının ve ayrımcılığın bir sonuç olmaktan ziyade bir sebep olduğunun düşünülmesi - temel haklara erişememede, dışlanmada, yoksullukta bir sebep olduğunun düşünülmesi - ayrımcılıkla mücadelede ‘pozitif ayrımcılık’ önlemlerinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Buna göre, bir takım kişiler temel haklara erişememekte ve diğerlerine kıyasla fırsatlardan eşit olarak faydalanamamaktadırlar. Eşitliği sağlamanın, söz edilen dezavantajı ortadan kaldırmanın yolu da pozitif ayrımcılık uygulamalarından geçmektedir.

Pozitif Ayrımcılık

Pozitif ayrımcılık (discrimination positive) terimi Nathan Glazer’in yorumuyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde kullanılan olumlu eylem (affirmative action) teriminin çevirisi olarak ortaya çıkmıştır.²⁴ ABD’de kullanılan ‘olumlu eylem’ terimi Avustralya ve Kanada’da kullanılmaktadır. Ancak Hindistan’da pozitif ayrımcılık (positive discrimination) terimi, Endonezya ve Malezya’da ‘toprağın oğulları’ tercihleri (“sons of the soil” preferences), Sri Lanka’da standartlaştırma (standardization) ve Avrupa Birliği (AB) hukukunda ise pozitif eylem (positive action) terimleri tercih edilmektedir.²⁵ Terimler kimi zaman birbiri yerine kimi zaman farklı farklı kavramları karşılamak için kullanılmaktadır. Örneğin AB hukukunda ve AB belgelerinde pozitif eylem (positive action) ayrımcılık sonucunda ortaya çıkan mevcut dezavantajları ve geçmişteki ayrımcı muamelelerden kaynaklanan dezavantajları tazmin etmek için alınan önlemler olarak tanımlanmaktadır. Pozitif ayrımcılık (positive discrimination) ise bu yaklaşıma göre ABD’de uygulanmış olumlu eylem (affirmative action) politikaları kapsamında gerçekleştirilen kota sistemi ve tercihli muameleyi

²³ Harun Tepe, “Sosyal Haklar ve İnsan Hakları: Sosyal ve Ekonomik Haklar Olmadan İnsan Hakları Korunabilir mi?”, *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler*, (ed.) Nergiz Mütevellioğlu & Mehmet Zambak (Ankara: Belediye-İş, 2009), s. 101.

²⁴ Milena Dotcheva, *Çokkültürlülük* (çev. Tuğba Akınlar Onmuş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), s. 97.

²⁵ Thomas Sowell, "Affirmative Action A Worldwide Disaster", *Commentary* 88/6, (1989): 21.

tanımlamak için kullanılmakta ve tersine bir ayrımcılık olması bakımından hukuk dışı olarak değerlendirilmektedir.²⁶ Jennings ise yaptığı ayrımda pozitif ayrımcılığı pozitif eylemin altına yerleştirmekte ve pozitif eylem kapsamında geliştirilen sert önlemlerin bir uzantısı olarak görmektedir.²⁷ Schnapper ise tersine ayrımcılık, olumlu eylem, adil paylaşım politikaları ya da kota siyaseti olarak da ifade edilen pozitif ayrımcılığın toplumsal yaşamın çeşitli kademelerinde farklı grupların eşit temsil edilmesi ilkesine dayanan bir siyaset biçimi olduğunu ifade etmektedir.²⁸ Avrupa Roman Bilgi Ofisi belgelerinde ise pozitif ayrımcılık 'ulusal mevzuat kapsamında ayrımcılığa uğramış gruplara fırsatlar sağlamayı amaçlayan yasal uygulamalar' olarak tanımlanmaktadır.²⁹ Farklı şekilde ifade edilen uygulamaların ortak amacı; mevcut ayrımcılığı ortadan kaldırmak, geçmiş ayrımcılığa çözüm olmak, gruplar arasındaki fırsat eşitsizliklerini ortadan kaldırmak, çeşitliliği teşvik etmek olarak ifade edilmektedir.³⁰ Bu amaçları hayata geçirmek için kotalar tesis edilebileceği gibi, yer ayrılması (reservation-rezervasyon) şeklinde de hedeflenen grubun fırsatlarının eşitlenmesine çalışılmaktadır. Ayrımcılık mağduru kişilere sosyal yardımlar ve danışmanlık hizmetleri sağlanması ile eğitim temelli programların geliştirilmesi de yine bu kapsamda değerlendirilebilmektedir.

Pozitif ayrımcılık kavramının birçok uluslararası belgenin kapsamında yer alması ve pozitif ayrımcılık uygulamalarının da birçok bilimsel konferans ve çalıştayda tartışılmış olması onun ayrımcılıkla mücadelede ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır. Örneğin 2001 yılında gerçekleştirilen 'İrkçilik, İrk Ayrımı, Yabancı Düşmanlığı ve Bunlardan Kaynaklanan Hoşgörüsüzlüğe Karşı Dünya Konferansı' pozitif ayrımcılık uygulamalarına odaklanmıştır. Konferans sonunda ortaya konulan bildiri ve eylem planı niteliğindeki belgede; yerli, Afrikalı, göçmen ve diğer etnik, ırksal, kültürel, dinsel ve dilsel grupların eğitim, sağlık yardımı ve temel sosyal hizmetlere ulaşabilmesi için pozitif ayrımcılık içeren ulusal programların oluşturulması gerekliliği ifade edilmiştir. Söz konusu belgede marjinal gruplara dikkat çekilmiş, bu gruplara yönelik ayrımcılığın ortadan kalkması için pozitif

²⁶ Mark Bell, "Positive Action -Introducing the Concept", *Putting Equality into Practice-What Role for Positive Action?* (Belçika: Avrupa Komisyonu, 2007), s. 6.

²⁷ Marian Jennings, "Positive Action in Politics-Lessons and Challenges from Employment Equality Law", *The Political Studies Association of Ireland Annual Conference Papers*, 2010, s. 3, erişim tarihi 21.09.2014, <http://www.dit.ie/psai/papers/>.

²⁸ Dominique Schnapper, *Öteki ile İlişki* (çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), s. 355.

²⁹ Guide for Roma Activists, s. 10, erişim tarihi 11.11.2014, <http://www.erionet.eu/publications.htm>.

³⁰ Affirmative Action: A Global Perspective, *Global Rights-Partners for Justice Report*, s. 14, erişim tarihi 30.09.2014, http://www.globalrights.org/site/DocServer/AffirmativeAction_GlobalPerspective.pdf

eylem ve stratejilerin belirlenmesi gerektiği de ifade edilmiştir.³¹ Dünya Konferansını takiben gerçekleştirilen bölgesel çalıştaylarda da bölgesel seviyede pozitif ayrımcılığın gerekliliği vurgulanmıştır. 2003 yılında Montevideo, Uruguay'da gerçekleştirilen çalıştayda da, pozitif ayrımcılığın ırkçılık ve ayrımcılık temelli eşitsizlikleri ortadan kaldırmada önemli vurgulanmış ve yerel politikalara dâhil edilmesi gerekliliği ifade edilmiştir.³²

Ayrıca bölgesel bir takım anlaşmalarda ve uluslararası sözleşmelerde 'ayırım gözetmeme' ilkesinin önemi tekrarlanarak belirtilmekte ve eşitliğin sağlanması için bir takım önlemler alınması gerektiğinden bahsetmektedir.³³ Örneğin, bölgesel bir sistem olarak, Amerika Devletleri Örgütü'nün (OAS- Organization of American States) temel prensibi ayırım gözetmeme ilkesidir. Amerikan sistemi; Amerika Devletleri Örgütü tüzüğü, Amerikan Bildirisi³⁴ (American Declaration- American Declaration of the Rights and Duties of Man) ve Amerikan Sözleşmesi³⁵ (American Convention- American Convention on Human Rights)'nden oluşmaktadır ve bu sistem ayırım gözetmeme ilkesine kuvvetli bir vurgu yapmaktadır.

Öte yandan ayrımcılık yasağı ve 'ayırıcılık gözetmeme ilkesi' uluslararası insan hakları norm ve kurallarının da temel bir prensibidir. Bu sebeple ayrımcılıkla mücadele yöntemi olarak pozitif ayrımcılık, uluslararası hukuk tarafından da desteklenmektedir. Bu kapsamda sıralayabileceğimiz bazı önemli belgeler ise şöyledir.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination - ICERD)³⁶, pozitif ayrımcılıkla ilgili sözleşme-temelli kılavuz niteliğindedir.³⁷

³¹ World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, 2001, erişim tarihi 10.09.2014, <http://www.un.org/WCAR/durban.pdf>.

³² Bu konuda bkz.: Report of the Regional Workshop for the Adoption and Implementation of Affirmative-Action Policies for People of African Descent in the Latin American and Caribbean Region, erişim tarihi 10.09.2014, http://www.iidh.Der.cr/comunidades/diversidades/docs/div_online/add3.htm.

³³ Bu konuda bkz.: Li Weiwei, "Equality and Non-Discrimination Under International Human Rights Law", Norwegian Centre for Human Rights University of Oslo Research Notes, 2004, erişim tarihi 21.10.2014, <http://www.humanrights.uio.no/forskning/publ/publikasjonsliste.html>.

³⁴ Sözleşme için bkz.: OAS Declaration of the Rights and Duties of Man, erişim tarihi 30.09.2014, http://www.hrcr.org/docs/OAS_Declaration/oasrights.html.

³⁵ Sözleşme için bkz.: American Convention On Human Rights "Pact Of San Jose, Costa Rica", erişim tarihi 30.09.2014, http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm.

³⁶ Sözleşme için bkz.: International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, erişim tarihi 30.09.2014, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>.

³⁷ Affirmative Action: A Global Perspective, Global Rights-Partners for Justice Report, s. 5, erişim tarihi 30.09.2014, http://www.globalrights.org/site/DocServer/AffirmativeAction_GlobalPerspective.pdf

Sözleşmenin 1. maddesinin 4. paragrafı pozitif ayrımcılıkla ilgilidir. Bu paragrafa göre, insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit yararlanabilmeleri için gerekli korunmaya gereksinme gösteren belli ırk grubu ya da etnik grup ya da bireylerin, sadece yeterli gelişmesini sağlamak amacıyla alınabilecek özel önlemler ayrımcılık olarak nitelendirilemez. Alınacak önlemler, farklı ırk grupları için farklı hakların tanınmasına yol açmadığı ve geçici bir dönemi kapsadığı takdirde ırk ayrımcılığı sayılmaz. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (International Covenant on Civil and Political Rights - ICCPR)³⁸ ise, ayırım gözetmeme ilkesi etrafında eşitliğin sağlanması için devletlerin eylem planları üzerinde durur ve belli bir takım durumlarda pozitif ayrımcılığı destekler. Sözleşmenin 2., 25. ve 26. maddeleri ayrımcılık gözetmeme ilkesi etrafında oluşturulmuştur.³⁹ Bu maddeler kapsamında İnsan Hakları Komitesi, tüm vatandaşların kamu hizmetlerine eşit şekilde ulaşabilmesi için olumlu önlemlerin alınabileceğini belirtmiştir. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights - ICESCR)⁴⁰ ise sözleşmede belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetilmeksizin herkese sağlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Sözleşmenin 2. maddesinin 1. paragrafı özellikle yasal düzenleme suretiyle alınacak tedbirleri de içerecek şekilde her türlü uygun yöntem vasıtasıyla, sözleşmede tanınan hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlamak amacıyla önlemler alınması gerektiğinden bahseder. 6. madde ise, iş hayatıyla ilgili alınacak tedbirleri 'bireyin temel ekonomik ve siyasi özgürlüklerini koruyan şartlar altında teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programları, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini ve üretim alanında istihdamı sağlamaya yönelik politika ve teknikler' olarak ifade etmiştir. Sözleşmenin genel yorumlarında pozitif ayrımcılığın desteklendiği ifade edilmektedir. Bu yorumlarda 'kadın, erkek ve dezavantajlı grupların fiili (de facto) eşitliğinin sağlanması için alınacak özel önlemlerin ayırım gözetmeme ilkesiyle çelişmediği' ifadesine de yer verilmiştir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Guatemala Uyum Bildirisi Raporu'nda yerli halkın faydalanması için pozitif ayrımcılık önlemleri alınmasını tavsiye etmektedir.⁴¹ Kadına Karşı Her türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi

³⁸ Sözleşme için bkz.:

International Covenant on Civil and Political Rights, erişim tarihi 30.09.2014,
<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>.

³⁹ 2. Maddenin 1. paragrafında ayrımcılık yasaklanmaktadır. 25. maddede ise ayırım yapılmaksızın herkese siyasi katılım hakkı sağlanması gerektiği ve 26. maddede de ayırım yapılmaksızın yasalar önünde herkesin eşit olduğu ifade edilmektedir.

⁴⁰ Sözleşme için bkz.:

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 2. Madde 2. Paragraf,
erişim tarihi 30.09.2014,
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>.

⁴¹ Rapor için bkz.:

(The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women - CEDAW)⁴², kadın ve erkekler arasında fiili eşitliğin sağlanması için alınacak geçici özel önlemlerin ayrımcılık olarak kabul edilmeyeceğini belirtmektedir. Kadına Karşı Her türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Komitesi'nin 5 numaralı genel yorumu bu Sözleşme ile ilerleme sağlanmış olmasına rağmen kadın ve erkek arasında fiili olarak eşitliğin hayata geçirilmesi için bir takım çalışmaların yapılması gerektiğini ifade etmektedir.⁴³ Ayrıca komite, 'kadınların eğitim, ekonomi, siyaset ve iş hayatına entegrasyonu için pozitif eylem, tercihli muamele veya kota sistemi gibi geçici özel önlemlerin' alınması gerektiğini de ifade etmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization – ILO)'nün Ayrımcılık Sözleşmesi'nde ise, cinsiyet, yaş, sakatlık, aile sorumlulukları veya sosyal ve kültürel durumları dolayısıyla, özel şekilde korunma veya yardım ihtiyacında oldukları genel olarak kabul edilmiş bulunan kimselerin özel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla güden özel tedbirlerin alınması gerektiğinin altı çizilmektedir.⁴⁴

Aynı şekilde AB belgeleri ve Avrupa Konseyi tarafından geliştirilen hukuk normları da ayrımcılığı yasaklayarak, bu konuda alınacak önlemleri desteklemektedir. AB normları ayrımcılığı cinsiyet, ırk veya etnik köken, inanç, engellilik, yaş ve cinsel yönelim temelinde incelemeye almaktadır. Bir AB Kurumu olan Avrupa Birliği Konseyi'nin 2000/43/EC sayılı Direktifi de ICERD, ICCPR, ICESCR ve CEDAW'da bahsi geçen hakları onaylayarak, ırk ayrımcılığına odaklanmaktadır.⁴⁵ Direktifte, üye ülkelerin ırk ve etnik kökenle bağlantılı dezavantajlı durumları önlemek veya tazmin etmek üzere özel önlemler almaları ve bu önlemleri sürdürmelerinin eşitlik prensibiyle çelişmediği ifade edilmiştir.⁴⁶

Guatemala Raporu, 27. Madde, erişim tarihi 30.09.2014,
<http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/uncom.nsf/804bb175b68baaf7c125667f004cb333/2b8c67ee7e7b5c5cc125663c00343aad?OpenDocument>.

⁴² Sözleşme için bkz.:

The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, erişim tarihi 30.09.2014,
<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>.

⁴³ Sözleşme için bkz.:

Summary of CEDAW General Recommendations, erişim tarihi 30.09.2014,
http://thewomensresourcecentre.org.uk/wp-content/uploads/2012/12/cedaw_summary_of_general_recommendations.pdf.

⁴⁴ Sözleşme için bkz.:

ILO Discrimination Convention, erişim tarihi 23.10.2014,
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_85_en.pdf.

⁴⁵ Direktif için bkz.:

Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, erişim tarihi 02.11.2014,
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>.

⁴⁶ Avrupa Konseyi 2000/43/EC sayılı Direktifi 5. Madde.

Avrupa Konseyi de ayırım gözetmeme ilkesini dikkate almaktadır. 'İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin 14. maddesi, sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden ayırım gözetilmeksizin herkesin yararlanabilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sözleşme, ayrımcılık gözetmeme ilkesinin nasıl korunacağıyla ilgili bilgi vermemekte ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi eşitliği sağlamak için taraf devletlerin pozitif çabalarını desteklemekte ve sözleşmenin 14. maddesini pozitif ayrımcılığa izin veren bir madde olarak yorumlamaktadır.⁴⁷

Pozitif Ayrımcılık Tartışmaları

Pozitif ayrımcılık yönteminin ayrımcılıkla mücadelede ön planda olmasına rağmen bu yöntemin temellendirilmesi, uygulanması ve sonuçları konusunda uzun zamandır önemli tartışmalar sürdürülmektedir. Pozitif ayrımcılık savunucuları bu konuyla ilgili olumlu düşüncelerini genel itibarıyla iki şekilde temellendirmektedirler. İlk olarak kamu yaşamında çeşitliliğin sağlanması için ikinci olarak ise telafi edici bir adalet tesis edilmesi için pozitif ayrımcılık uygulamak gerekmektedir.⁴⁸

Çeşitliliğin sağlanması, dezavantajlı olarak tanımlanan grupların yaşamın her alanındaki temsillerin artırılması olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan 'pozitif ayrımcılık' kimi zaman çokkültürlü toplumlarda kültürel çeşitliliğin sağlanması amacıyla hizmet etmek için geliştirilen politikaları tanımlamak için de kullanılmakta ve çokkültürlü politikaların bir aracı olarak da görülmektedir.⁴⁹ Örneğin, ABD üniversitelerinde uygulanmış olan pozitif ayrımcılık 1978 yılından sonra bu şekilde temellendirilmeye başlanmıştır. Buna yol açan gelişme 1978 yılında görülen 'Bakke' Davası'nda hâkimin 'ırk bazlı kotaların anayasal olmadığını ancak üniversiteye kabul sürecinde çeşitliliği arttırmak için 'ırk'ın dikkate alınabileceğini' şeklindeki hükmüdür.⁵⁰ Bu örnekten de anlaşılabilir gibi çeşitliliğin sağlanmasında pozitif ayrımcılık meşru bir yöntem olarak kabul edilebilmektedir. Ancak bu kararın uygulanmasındaki farklı yorumlar pratikte bir takım sorunları da beraberinde getirmiş ve bu şekilde temellendirilen pozitif ayrımcılık uygulamalarına yönelik eleştirilerin artmasına yol açmıştır. Hakim hükmü bazı üniversite yönetimleri tarafından kabul sürecindeki diğer değişkenler eşit olduğunda ırka dayalı tercih yapılabileceği şeklinde yorumlanırken bazıları tarafından hedeflenen etnik çeşitliliğe ulaşılan dek ırka dayalı

⁴⁷ Sözleşme için bkz.:

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, erişim tarihi 02.11.2014,

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>.

⁴⁸ Owen M. Fiss, "Affirmative Action as a Strategy of Justice", Faculty Scholarship Series, Paper 1322, s. 37, erişim tarihi 21.09.2014,

http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/1322

⁴⁹ Dotcheva, s. 115.

⁵⁰ Alev Özkazanç, "Eğitim ve Çokkültürlülük: Amerikan Üniversitelerinde Irk ve Kültür Savaşları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 55/4, (2001): 114.

tercih yapılabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Bu farklı yorumlamaların bir sonucu olarak belirlenen hedeflere ulaşmak için vasıfsız kişilerin üniversitelere girdikleri ve bu durumun kalite ile standartlar konusunda bir takım sorunlara yol açtığı belirtilmektedir.⁵¹ Öte yandan Hindistan'da üniversiteye girişte uygulanan bir pozitif ayrımcılık önlemi olarak kota sisteminin de kotaların hedeflerine ulaşamadığı durumlarda boş kalan yerlerin tersine bir ayrımcılığa yol açtığı ve kendilerine yer ayrılmayan gençleri mağdur ettiği ifade edilmektedir.⁵² Aynı şekilde 'Global Rights' grubunun raporuna göre Malezya'da üniversiteye kabulde Malay öğrenciler lehine geliştirilen pozitif ayrımcılık uygulamaları diğer öğrenciler için tersine bir ayrımcılığa sebep olmuş ve her yıl yaklaşık 30.000 gencin üniversite eğitimi için yurtdışına çıkma zorunluluğunu doğurmuştur.⁵³

İkinci olarak pozitif ayrımcılık uygulamaları geçmiş eşitsizliklerin telafi edilmesi düşüncesiyle temellendirilmektedir. Bu görüş geçmişte ayrımcılığa uğramış gruplara bir takım imkânlar sağlayarak geçmişteki adaletsizliklerin etkilerini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bu temellendirme geçmişte yaşanan ayrımcılıklar konusunda hiçbir sorumluluğu olmayan kişiler ve grup aidiyeti nedeniyle pozitif ayrımcılık uygulamalarından faydalanan ancak ayrımcılığa bizatihi kendisi uğramamış kişiler dikkate alındığında sıkı bir şekilde eleştirilmektedir.⁵⁴ Örneğin Young, geçmişte yaşanmış ayrımcılığın etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla geliştirilen pozitif ayrımcılık uygulamalarının ayrımcılığa uğrayan ve pozitif ayrımcılık uygulamasından faydalanan kişinin farklı kişiler olması bakımından sorunlu olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵ Burada karşılaşılan diğer bir çelişki ise ayrımcılığa uğramamış ancak kendisine pozitif ayrımcılık uygulanmadığı takdirde 'alt' grubun (sub group) bir parçası olacak kişiler düşünüldüğünde ortaya çıkmaktadır. Fiss, ABD'ye henüz gelmiş ve Amerikan toplumunda yaşanmış geçmiş eşitsizliklerden herhangi bir mağduriyeti olmayan göçmenlerin de pozitif ayrımcılık uygulamalarından faydalanacağını ancak böyle bir stratejinin yokluğunda ise ülkeye yeni gelen göçmenlerin de ikincil konumda kalacaklarını 'alt' gruba mensup olarak hayatlarına devam edeceklerini ifade etmektedir.⁵⁶ Diğer bir taraftan geçmiş ayrımcılığın etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla pozitif ayrımcılığı deneyimlemiş birçok ülkede bu uygulamaların ayrımcılık mağduru orta sınıfın işine

⁵¹ Ibid., s. 117.

⁵² Tameshnie Deane, "A Commentary On The Positive Discrimination Policy of India", s. 41, erişim tarihi 29.10.2014, <http://www.saflii.org/za/journals/PER/2009/2.html>.

⁵³ Affirmative Action: A Global Perspective, Global Rights-Partners for Justice Report, s. 27, erişim tarihi 30.09.2014, http://www.globalrights.org/site/DocServer/AffirmativeAction_GlobalPerspective.pdf

⁵⁴ Terry Eastland, "The Case Against Affirmative Action", *William and Mary Law Review* 34/1, (1992): 35.

⁵⁵ Iris Marian Young, *Justice And The Politics Of Difference* (Princeton: Princeton University, 1990), s. 194.

⁵⁶ Fiss, s. 38.

yaradığı ancak alt sınıftakilerin durumunun daha da kötüleştiği bilinmektedir. Örneğin Hermann, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde uygulanan pozitif ayrımcılık uygulamalarının küçük bir siyah orta sınıf ve elit sınıf yaratmak konusunda başarılı olduğunu nitekim yoksul olanların uygulanan politikalar sonucunda daha da yoksullaştıklarını belirtmektedir.⁵⁷ Benzer şekilde Özkazanç, ABD'de 1960 sonrasında siyahların kendi aralarında bölündüklerini bunun sebebinin de zenginleşen siyah orta sınıf ile yoksulluğu artan diğer siyahların farklı dünyaların insanları haline gelmeleri olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸

Ayrımcılıkla mücadele yöntemi olarak pozitif ayrımcılık uygulamalarına yapılan temellendirmeler ve bu temellendirmelere getirilen eleştiriler burada bahsedilenlerle sınırlı değildir. Pozitif ayrımcılık savunucularının getirdikleri temellendirmelerin ve bu temellendirmelere karşı geliştirilen eleştirilerin hepsinin haklı yanları mevcuttur. Pozitif ayrımcılık, ayrımcılık sorununun neden olduğu adaletsizlik haliyle mücadele etmeye çalışmaktadır. Ancak ayrımcılığa neden olan tutum ve davranışlara etki edebilmekte midir?

Ayrımcılıkla Mücadelede Nasıl bir Yaklaşım Geliştirmeliyiz?

Ayrımcılığı bir 'sorun' olarak kabul ettiğimizde onun bir 'neden' olduğunu - temel haklara erişememede bir neden olduğunu, dışlanma ve yok sayılmada bir neden olduğunu - da kabul ederiz. Ancak çoğu zaman ayrımcılığın aynı zamanda bir sonuç olduğunu gözden kaçıırız. Ayrımcılık, ayrımcılık yapanın karşısındaki 'insan' kimliğiyle görememesi sonucunda gerçekleşen bir olgudur. Yani kendisi bir sonuçtur.⁵⁹ Ayrımcılığın bir neden ve aynı zamanda bir sonuç olduğunu göremezsek geliştirdiğimiz ayrımcılıkla mücadele araçlarından tam olarak başarılı bir sonuç beklemek hayalcilik olur.

Bir kimsenin başkalarının eylem ve işlemlerinden dolayı zarar görmesi ya da haksızlığa uğraması durumunda, bu adaletsizliğin ya da eşitsizliğin ortadan kaldırılmasını içeren adaletin düzeltici adalet olduğunu ve pozitif ayrımcılık uygulamalarının buradan hareketle geliştirildiğini ifade etmiştik. Ayrımcılığın ise kişilerin varoluşlarında ortaya çıkan özgül ayrımlardan bir ya da ikisinin öne çıkarılıp diğer ayrımların ona/onlara bağlı kılınması ve bu itibarla insanların bu farklılıklar üzerinden farklı muameleye maruz bırakılmaları olduğunu, ayrımcılık yapan kişinin karşısındaki kişinin 'insan' kimliğini göremediğini onu tek bir niteliğiyle değerlendirdiğini belirtmiştik.

⁵⁷ Dirk Hermann, "The Current Position Of Affirmative Action", Solidarity Institute Research Report, erişim tarihi 12.09.2014, <http://navorsing.co.za/wpcontent/uploads/2010/05/Thecurrentpositionofaffirmativeaction080919Rapport.pdf>.

⁵⁸ Özkazanç, s. 134.

⁵⁹ Tepe, "Etik Bir Sorun Olarak Ayrımcılık", s. 31.

Bu çerçevede ayrımcılık sorununun bilgisel bir sorun olduğunu ve kişilerin ancak 'insan' a ve ardından insan haklarına ilişkin doğru bir bilgiyle bu sorunun üstesinden gelebileceğini yinelemek yerinde olacaktır. Bu çalışmadan "ayrımcılıkla mücadelede pozitif ayrımcılık uygulamalarına gerek yoktur" sonucuna varmak yanlış olur ve böyle bir tespit çalışmanın özüne de ters düşer. Bilakis pozitif ayrımcılık uygulamaları toplumsal eşitsizliklerin çok derin olduğu, kişilerin haklara erişiminde büyük uçurumlar olduğu hallerde geliştirilmesi gereken önemli bir mücadele aracıdır. Ancak yaptığımız ayrımcılık tanımı ve ayrımcılığın bizatihi kendisinin bir sonuç olduğu gerçeği dikkatlerimizi ayrımcılık sorununun altında yatan davranışlara, tutumlara çekmektedir. Bu çerçevede ayrımcılık sorununun önlenmesi için öncelikle sorunun bilgisel bir sorun olduğunun kabul edilmesi ve konuya bilgiyle temellendirilebilir bir insan haklarından hareketle yaklaşılması gerekmektedir. Örneğin, Hindistan'da kast sistemi yasaklanmış olmasına rağmen pratikteki etkileri halen devam etmektedir ve Hindistan üniversitelerinde bir takım kasta yönelik geliştirilen pozitif ayrımcılık uygulamaları mevcuttur. Bu uygulamaların amacı kast sistemi sebebiyle ayrımcılığa maruz kalmış grupların dezavantajlarını ortadan kaldırmaktır. Bu çerçevede ülkede birçok üniversite belirlemiş olduğu kotalar kapsamında bazı kabilelere ve alt kastlardan gelen ailelerin çocuklarına bir takım imkânlar sağlamaktadır. Bu şekilde üniversiteye yerleşen gençlere yönelik üniversite içinde ayrımcılık oldukça yaygındır. Bu kapsamda 2007-2011 yılları arasında gerçekleşen 18 gencin intiharı da üniversiteye pozitif ayrımcılık uygulamaları aracılığıyla yerleşmiş gençlerin maruz kaldıkları dışlanma ve aşağılanmaya bağlanmaktadır.⁶⁰ Bir de Çingenelere yönelik ayrımcılık konusunda gerçekleştirilen bir saha çalışmasında yer alan Çingene kadının ifadesine kulak verelim: "Ne kadar pak giyinirsek giyinelim, çalışanlar bize aynı hizmeti vermiyor ve eğer yanlarına oturursak, diğer hastalar bir sandalye ileri kayıyorlar ..".⁶¹ Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi ayrımcılığa uğrayan kişi haklarına, fırsatlara eşit erişememenin ötesinde 'insan' olarak var olamamaktadır. Yok sayılmaktadır, muhatap alınmamaktadır, hak sahibi görülmemektedir. Ayrımcılığa dair en önemli nokta da budur. Bu noktadan hareketle, insanların ayrımcılık yapmamaları için öncelikle doğal ya da rastlantısal özellikleri ne olursa olsun tek ortak kimliklerinin –insan kimliklerinin- farkına varmaları gerektiğini ifade edebiliriz. Bu farkındalığı sağlayan araç ise eğitimidir: insan haklarının etik eğitimidir.

İnsan haklarının etik eğitimi, kişilerde her şeyden önce insan kimliklerinin yani doğal ya da rastlantısal özellikleri ne olursa olsun tek ortak kimliklerinin farkına varmalarını ve böylece insan haklarını korumayı

⁶⁰ Divya Arya, "Hindistan üniversitelerinde 'kast intiharları'", erişim tarihi 23.10.2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/09/110927_india_caste.shtml.

⁶¹ Ebru Uzpeder, v.dğr.(ed.), *Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, (çev. Taboğlu, Ezgi & Öney, Sezin, İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008), s. 98.

içtenlikle istemelerini sağlayan bir eğitimidir. İnsan haklarının etik eğitimi iki aşamalı bir eğitimidir⁶². İlk kısım teorik ve kavramsal çerçeveye dayalı, eğitilenlerde insan kimliği bilinci uyandıran ve eğitilenlere insan hakları bilgisi sağlayan bir eğitimidir. İkinci kısım ise kişinin bir durumda insan haklarını koruyacak biçimde eylemde bulunmasını sağlayacak değerlendirme eğitimidir.⁶³ Bu eğitimin amacı kişilerde hak ihlallerinin sonuçlarını gidermeye yönelik eylemde bulunmak için bir isteme oluşturmak ve belirli bir durumda ne şekilde –insan haklarını koruyarak- eylemde bulunulacağına bilgisinin sunulmasıdır.⁶⁴ Kişinin ancak bu şekilde insan haklarını kendinde ve başkalarında koruması ve bu hakların gerçekleştirilmesine katkıda bulunması olanaklı olmaktadır. Ayrımcılıkla mücadelede de geliştirmemiz gereken en önemli araç insan hakları eğitiminin yaygınlaştırılması ve eğitimin içeriğinin doğru şekilde belirlenmesidir.

Sonuç

Ayrımcılık sorunu çok boyutlu bir sorun olmasına karşın ayrımcılıkla mücadelede ön plana çıkan mücadele aracı 'pozitif ayrımcılık'tır. Pozitif ayrımcılık, yasalarla ancak şekli olarak sağlanan eşitliğin fiili olarak da sağlanmasını amaçlayan bir mücadele aracı ve farklı grupların eşitliğini tesis etmeye yarayan bir siyaset biçimi, siyasilerin geliştirdiği bir politika olarak ifade edilebilir. Ancak ayrımcılık bugün birçok kişinin dünyayı algılama şekli, davranış biçimi haline gelmiştir. Bu nedenle kişilerin 'ayrımcı' bakışlarını, algılayışlarını, davranışlarını değiştiremezsek fiili eşitlik sağlamaya yönelik uygulamalar ve siyasi politikalar sadece hüsnüniyetlerle sınırlı kalır. Pozitif ayrımcılık uygulamalarının başarısı kişilerin –ayrımcılık yapan kişilerin- zihniyetlerinin, davranışlarının dönüşümüyle mümkündür. Çünkü pozitif ayrımcılık uygulamasından faydalanan kişinin bu fırsatı etkin biçimde kullanabilmesi ancak ayrımcılık yapan kişilerin ayrımcılık yapmaya son vermeleri ile mümkündür. Bu durumda öncelikle sorunun insan hakları boyutunu öne çıkarmamız ve doğal ya da rastlantısal özelliklerimiz ne olursa olsun tek ortak kimliğimizin –insan kimliklerinin- farkına varmamız gerekmektedir.

⁶² İoanna Kuçuradi & Bülent Peker (ed.), *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları* (2.bs., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2004), s. 376.

Tepe, "Etik Bir Sorun Olarak Ayrımcılık", s. 34.

⁶³ Kuçuradi & Peker (ed.), *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*, s. 376.

⁶⁴ Ibid., s. 376-377.

Kaynakça

- Ayra, Divya, "Hindistan üniversitelerinde 'kast intiharları'", erişim tarihi 23.10.2014,
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/09/110927_india_caste.shtml.
- Akbaş, Kasım ve Şen, İlker Gökhan, "Türkiye'de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Fakültesi 20. Yıl Özel Sayısı*, (2013): 165-189.
- Aydın, Suavi, *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Ankara: Öteki Yayınevi, 1998.
- Bell, Mark, "Positive Action –Introducing the Concept", *Putting Equality into Practice-What Role for Positive Action?*, Belçika: Avrupa Komisyonu, 2007. erişim tarihi 11.10.2014,
<http://bookshop.europa.eu/en/putting-equality-into-practice-pbKE7707098/>
- Çotuksöken, Betül, *İnsan Hakları Ve Felsefe*, 2. bs., İstanbul: Papatya, 2012.
- Deane, Tameshnie, "A Commentary On The Positive Discrimination Policy of India", erişim tarihi 29.10.2014,
<http://www.saflii.org/za/journals/PER/2009/2.html>.
- Dinçkol, Bihterin, "Kadın Erkek Eşitliği için Pozitif Ayrımcılık", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8*, (2005): 101-107.
- Doytcheva, Milena, *Çokkültürlülük*, çev. Tuğba Akıncılar Onmuş, İstanbul: İletişim. 2009.
- Eastland, Terry, "The Case Against Affirmative Action", *William and Mary Law Review 34/1*, (1992): 33-53.
- Fiss, Owen M., "Affirmative Action as a Strategy of Justice", *Faculty Scholarship Series, Paper 1322*, (1997), erişim tarihi 21.09.2014,
http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/1322
- Güriz, Adnan (ed.), *Adalet Kavramı*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2001.
- Hermann, Dirk, "The Current Position Of Affirmative Action", *Solidarity Institute Research Report*, (2010), erişim tarihi 12.09.2014,
<http://navorsing.co.za/wpcontent/uploads/2010/05/Thecurrentpositionofaffirmativeaction080919Rapport.pdf>.
- Jennings Marian, "Positive Action in Politics-Lessons and Challenges from Employment Equality Law", *The Political Studies Association of Ireland Annual Conference Papers*, 2010, erişim tarihi 21.09.2014,
<http://www.dit.ie/psai/papers/>.

- Kılıçbay, Mehmet Ali, "Kimlikler Okyanusu", *Doğu Batı Dergisi* 23, (2003): 155-163.
- Kuçuradi, İoanna (ed.), *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1996.
- Kuçuradi, İoanna, *İnsan ve Değerleri*, 3. bs., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2003.
- Kuçuradi İoanna & Paker Bülent (ed.), *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*, 2. bs., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2004.
- Kuçuradi, İoanna, *Etik*, 4. bs., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2006.
- Kuçuradi, İoanna, *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2007.
- Maalouf, Amin, *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, İstanbul: Yapı Kredi, 2009.
- Özkazanç Alev, "Eğitim ve Çokkültürlülük: Amerikan Üniversitelerinde Irk ve Kültür Savaşları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 55/4, (2001): 111-142.
- Schnapper Dominique, *Öteki ile İlişki*, çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005.
- Sowell, Thomas, "Affirmative Action" A Worldwide Disaster, *Commentary* 88/6, (1989): 21-41.
- Tacar, Pulat, *Kültürel Haklar*, Ankara: Gündoğan, 1996.
- Tanör, Bülent, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, 3. bs., İstanbul: BDS, 1994.
- Tepe, Harun, "Kimlik, Kimlikler ve İnsan Hakları", *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*, (ed.) İoanna Kuçuradi & Bülent Paker (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2004), 2. bs., s. 88-98.
- Tepe, Harun, "Etik Bir Sorun Olarak Ayrımcılık", *Felsefelogos Dergisi* 29, (2006): 31-37.
- Tepe, Harun, "Sosyal Haklar ve İnsan Hakları: Sosyal ve Ekonomik Haklar Olmadan İnsan Hakları Korunabilir mi", *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler*, (ed.) Nergiz Mütevellioğlu & Mehmet Zambak (Ankara: Belediye-İş, 2009), s. 97-105.
- Uluç, Güliz, *Medya ve Oryantalizm*, İstanbul: Anahtar, 2009.
- Uzpeder, Ebru., Davova/Roussinova Savelina, Özçelik, Sevgi & Gökçen, Sinan (ed.), *Türkiye'de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, çev. Taboğlu, Ezgi. & Öney, Sezin, İstanbul: Mart Matbaacılık, 2008.

Üşür, Serpil, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi 'Türk Kadını Ve Fırsat Eşitliği' Paneli, (2003): 13-19, erişim tarihi 23.10.2014, <http://sam.baskent.edu.tr/paneller.php>.

Weiwei, Li, "Equality and Non-Discrimination Under International Human Rights Law", Norwegian Centre for Human Rights University of Oslo Research Notes, 2004, erişim tarihi 21.10.2014, <http://www.humanrights.uio.no/forskning/publ/publikasjonsliste.html>.

Young, Iris Marian, *Justice And The Politics Of Difference*. Princeton: Princeton University, 1990.

Raporlar ve Belgeler

Affirmative Action: A Global Perspective, Global Rights-Partners for Justice Report, 2004, erişim tarihi 30.09.2014, http://www.globalrights.org/site/DocServer/AffirmativeAction_GlobalPerspective.pdf.

American Convention On Human Rights "Pact Of San Jose, Costa Rica", erişim tarihi 30.09.2014, http://www.oas.org/dil/treaties_B32_American_Convention_on_Human_Rights.htm.

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, erişim tarihi 02.11.2014, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>.

Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, erişim tarihi 02.11.2013, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32000L0043>.

Guatemala Raporu, erişim tarihi 30.09.2014, <http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/uncom.nsf/804bb175b68baaf7c125667f004cb333/2b8c67ee7e7b5c5cc125663c00343aad?OpenDocument>.

Guide for Roma Activists, 2010, erişim tarihi 11.11.2014, <http://www.erionet.eu/publications.htm>.

ILO Discrimination Convention, erişim tarihi 23.10.2014, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_85_en.pdf.

International Covenant on Civil and Political Rights, erişim tarihi 30.09.2014, <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>.

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, erişim tarihi 30.09.2014, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>.

- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, erişim tarihi 30.09.2014, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>.
- OAS Declaration of the Rights and Duties of Man, erişim tarihi 30.09.2014, http://www.hrcr.org/docs/OAS_Declaration/oasrights.html.
- Report of the Regional Workshop for the Adoption and Implementation of Affirmative-Action Policies for People of African Descent in the Latin American and Caribbean Region, erişim tarihi 30.09.2014, http://www.iidh.Der.cr/comunidades/diversidades/docs/div_enlinea/ad d3.htm.
- Summary of CEDAW General Recommendations, erişim tarihi 30.09.2014, http://thewomensresourcecentre.org.uk/wp-content/uploads/2012/12/cedaw_summary_of_general_recommendations.pdf.
- The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, erişim tarihi 30.09.2014, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>.
- The Universal Declaration of Human Rights, erişim tarihi 23.12.2014, <http://www.un.org/en/documents/udhr/>.
- World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, erişim tarihi 01.10.2014, <http://www.un.org/WCAR/durban.pdf>.

